

Kees Slijkerman

Over de katholiek geworden Joodse Sophie van Leer. Bespreking van het boek 'Op zoek naar de blauwe ruiter'. Hoe men in de r.-k. Kerk in de eerste helft van de twintigste eeuw dacht en schreef over Joden.

Wat mij in de afgelopen maanden [*in 2000*] uitermate heeft geboeid is het pas verschenen boek 'Op zoek naar de blauwe ruiter'. Het gaat over het leven van Sophie van Leer (1892-1953), een jodin die in 1919 rooms-katholiek werd. Twee wetenschappers van de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht hebben haar omvangrijke persoonlijke archief gevonden met tal van dagboeken, brieven, briefafschriften en ander schrijfwerk. Ook andere persoonlijke en kerkelijke archieven stonden hen ter beschikking om het leven, denken en werken van deze schrijfster te boek te stellen.

AMICI ISRAEL

Sophie van Leer, die bij haar doopsel de naam Francisca aannam, heeft een belangrijke pioniersrol vervuld in de relatie tussen de R.K. Kerk en de Joden. 'Haar grootste bijdrage aan de aarzelende dialoog tussen katholieken en joden bestond in haar inzet voor de internationale beweging Amici Israel', zo staat op de achterkant van het boek. Deze beweging werd in februari 1926 in Rome opgericht door zeven priesters die door Francisca met elkaar in contact waren gekomen. Het was een priesterverbond voor gebed, liefde voor Israël en bekering van Israël. In twee jaar tijd waren 19 kardinalen, 278 (aarts)bisschoppen en 3000 priesters lid geworden. Francisca werd propagandiste van deze beweging en in zeker opzicht 'geestelijke leidsvrouw' via haar invloed op de leidinggevende priesters. Amici Israel nam stelling tegen alle vooroordelen tegenover Joden en had op theologische gronden sympathie voor de terugkeer van de Joden naar Palestina. In 1927 waarschuwden ze reeds tegen het antisemitisme van de toen nog weinig bekende Adolf Hitler. Amici Israel was een volslagen nieuw geluid in de Katholieke Kerk van die dagen. Een speerpunt in hun streven was de wens uit de Goede Vrijdag-liturgie de bede voor 'de trouweloze joden' te schrappen. Die bede is in 1958 door paus Johannes XXIII geschrapt. Amici Israel werd tot verbijstering

van zijn oprichters, op Goede Vrijdag 1928 door het Vaticaan opgeheven. De belangrijkste reden is wellicht dat zij hun tijd te ver vooruit waren. De Kerk hield toen nog vast aan de idee dat de Kerk het nieuwe Israël was en dat er voor het Joodse volk geen rol meer was in de heilsgeschiedenis. Deze vervangingsleer is door het Tweede Vaticaans Concilie pas losgelaten. Een andere reden is dat het Vaticaan wilde voorkomen dat er openlijk druk werd uitgeoefend op de paus om de Goede Vrijdag-liturgie te veranderen.

Tenslotte hebben de schrijvers van dit boek nu ontdekt dat er nog een belangrijk motief was voor opheffing: de te persoonlijke relatie tussen Francisca en een van de priesters. De meer dan geestelijke relatie die zij gedurende haar leven met verschillende mannen had, heeft een merkwaardige rol in heel haar leven gespeeld. Uit dit boek blijkt dat een intense geestelijke band tussen een man en een vrouw, gericht op geestelijke idealen, niet zomaar alle erotische verlangens uitsluit.

HALVE EEUW IN BEELD

Dit boek gaat over veel meer dan Amici Israel. Wie wil weten hoe in onze Kerk in de eerste helft van de twintigste eeuw over Joden werd gedacht en geschreven, moet dit boek lezen. Achteraf is het fantastisch te zien hoe de Heilige Geest in honderd jaar tijd onze Kerk tot inkeer en inzicht bracht. De schuldbelijdenis die de paus in dit Jubeljaar 2000 namens ons deed, en zijn bezoek aan Israël krijgen nog meer betekenis als je op levendige wijze met de feiten uit de eerste helft van de afgelopen eeuw wordt geconfronteerd. Terwijl ik dit boek lees is het alsof ik in korte tijd vijftig jaar kerkgeschiedenis en Europese geschiedenis zie en meevoel door de ogen en gevoelens van een katholiek geworden joodse vrouw. Die vijftig jaar, de tijd vóór het Tweede Vaticaans Concilie, was mij tot nu toe vrijwel onbekend.

Hoe heeft de Heilige Geest onze Kerk zo ingrijpend kunnen veranderen? Hoe braken

nieuwe inzichten door? In het leven van Sophie van Leer spelen charismatische elementen als dromen en persoonlijke roeping een belangrijke rol, naast inbeelding en dwaling.

Pioniers die echt met iets nieuws komen staan eerst alleen en worden door weinigen begrepen. De pioniers van de charismatische vernieuwing zullen dit herkennen.

KERK EN ISRAËL

Na de Tweede Wereldoorlog begint Francisca te corresponderen met de joodse schrijver en leraar Jacob Soetendorp. Er is geen diepere wond in mijn ziel, zegt ze, dan de kloof tussen mijn volk en mijn Kerk. ‘Hoe verzoen ik mijn Kerk met mijn volk, en mijn volk met mijn Kerk? Opdat ik zelf één kan zijn, en het eens kan zijn met mijn diepste zelf?’ (blz. 393). Ze heeft het gevoel in een niemandsland te zitten maar beseft dat ze niet op de tijd vooruit kan lopen en dat ze ‘de eenzaamheid van dit Niemandsland’ voorlopig moet blijven dragen: ‘Maar uiteindelijk zal de eenheid van Kerk en Israël blijken als wortel en tak, als boom en vrucht, als Moeder en dochter – over onze hoofden heen, Jaap’ (blz. 401).

Haar ijver voor de dialoog tussen katholieken en joden blijft niet zonder vrucht. Binnen de Katholieke Kerk begint een aantal mensen in Nederland, onder wie mgr. Ramselaar, zich te bezinnen op ‘het mysterie Israël’. De stichting van de staat Israël (1948), na het algemeen bekend worden van de gruwelijke misdaden tegen de Joden in de oorlog, zet veel christenen aan het denken. Velen zagen daarin een teken van de tijd, anderen (m.n. katholieke theologen) wilden er geen theologische betekenis aan toekennen. Helaas erkende het Vaticaan de pas gestichte staat Israël niet. Dat was uitermate pijnlijk voor de Joden. - Met het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Israël, maart 2000, heeft het Vaticaan haar erkenning van de staat Israël inmiddels volledig bevestigd.-

Francisca heeft heel wat mensen aan het denken gezet door gesprekken, brieven en spreekbeurten. Zij was een pionier. Maar toen er uiteindelijk een Katholieke Raad voor Israël werd opgericht, toen werd zij daar buiten gehouden. Haar naam was te zeer verbonden met de opgeheven groep Amici Israel en haar huwelijk was problematisch.

EINDTIJD

Door het hele boek heen komen verschillende visies op de Joden en op de eindtijd naar voren. Moeten we proberen elke jood tot Christus te bekeren of zullen ze als volk gered worden (Romeinen 11,25-32)? ‘Niet de paus, maar de Messias zelf moet de Joden roepen’, denkt Francisca in 1946. Zij verbindt de terugkeer naar Palestina niet meer aan een van buitenaf inbrekende apocalyptische eindtijd en eindoordeel, zoals zij vóór de oorlog deed, noch aan een tussentijdse terugkeer van Jezus voor een duizendjarig Rijk dat aan de eindtijd zou voorafgaan. Nee, ze beroept zich op het profetische visioen dat er een tijdperk op aarde zal komen, een Rijk Gods, waarin vrede en gerechtigheid zal heersen. Maar ze verbindt er deze voorwaarde aan: ‘God zal de wereldvrede pas schenken als Israël, zijn verloren zoon, is teruggekeerd, niet alleen naar zijn land, maar tot zijn Koning, dien het eens in onbegrijpelijke verblindings heeft miskend en als Messias verworpen’ (blz. 378).

CHRISTEN GEWORDEN JODEN

In de later op gang komende dialoog zou het taboe worden om dit nog hardop te zeggen. De christen geworden Joden, die eerst de pioniers waren in het bestrijden van antisemitisme in de kerk, kwamen hierdoor in een identiteitscrisis. De schrijvers van dit boek constateren nu: ‘Er schuilt inderdaad iets wrangs in het feit dat christen geworden Joden onvermoeibaar aandacht hebben gevraagd voor de band van de kerk met Israël en vervolgens door diezelfde kerk naar hun gevoel opzij worden geschoven’ (blz. 434).

‘Op zoek naar de blauwe ruiter’
Marcel Poorthuis / Theo Salemink, 550
pagina’s, f 49,50,
ISBN 90 5625 0736 Uitg. Valkhof Pers.

BISSCHOP EN RABBIJN REAGEREN

Bij de presentatie van dit boek, op 13 juni 2000 in Utrecht, zei bisschop van Luyn dat christen geworden Joden vaak pioniers zijn geweest voor een nieuwe verhouding tussen kerk en jodendom. Ofschoon hij het in veel opzichten niet met Francisca eens was bevestigde hij toch dat “Gods belofte - op welke wijze dan ook - nog steeds dit volk betreft en dat het bestaan

van de kerk en de eigen unieke religieuze opdracht van de christen niet hoeft te concurreren met de religieuze opdracht van het jodendom.”

Ook rabbijn Awraham Soetendorp (zoon van Jacob) reageerde op het boek. Hij wees erop dat de joodse gemeenschap in Nederland in 1985 de paus niet wilde ontmoeten. “Het is nu een andere tijd. Door de erkenning van de staat

Israël en omdat er niet meer gesproken wordt over ‘de internationalisering van Jeruzalem’ zou het nu misschien de kans zijn om met een delegatie joden en katholieken in Rome of in Nederland een ontmoeting met de paus te hebben.”

Uit: Bouwen aan de Nieuwe Aarde, november 2000

Meer:

veel meer over dit onderwerp op de startpagina voor studie hierover:

www.kcv-net.nl/meer/a/onderwerpen/joden-en-kerk

en in de rubriek Joden-christenen op www.stucom.nl

Dit is document 0099 op www.stucom.nl